

La crisi de les humanitats

Joan Ramon Resina

Des que tinc ús de raó acadèmica, les humanitats viuen amb sensació de crisi. Sospito que aquesta inseguretat ve de més lluny, fins i tot que la crisi sigui l'estat habitual d'aquestes disciplines. Al cap i a la fi, l'humanisme fou fill d'una crisi: la religiosa del segle XV, i d'un intercanvi: el que desplaçà la Terra del centre de l'Univers, però situà l'home al centre de l'espiritualitat i Déu al centre de la consciència de cada home. Però si la crisi ha estat la preocupació recurrent de les humanitats en les darreres tres dècades, mai com ara hi havia hagut una sensació tan aguda de la seva gravetat. A la Universitat de Stanford, l'administració ha organitzat aquests dies reunions (*townhall meetings*, copiant la terminologia del municipalisme) per debatre idees sobre com reactivar l'interès dels estudiants per les disciplines humanístiques. I no és sols a Stanford. La impressió que les humanitats són expulsades del seu hàbitat tradicional està molt estesa. Un dels símptomes més evidents d'aquesta retirada històrica és la sequera de places de professor d'humanitats. Als darrers

anys, el nombre de places s'ha reduït dràsticament, com si l'escalament de l'economia universitària, en un país on durant dècades el preu de les matrícules ha pujat molt per sobre de l'índex d'inflació, hagués iniciat el desgel d'un continent que sempre havia format part del mapa universitari. Tot apunta que els humanistes som els ossos polars d'aquest canvi. Cada vegada amb més freqüència, doctors en humanitats esdevenen personal contractat amb sobrecàrrega docent i salaris de misèria. Els humanistes, majoritàriament, esdevenen una nova classe sense veu ni representació als senats acadèmics, sense seguretat laboral, ni el benefici d'un pla de pensions institucional. Aquestes persones formen un nou proletariat que encara no es reconeix com a tal, perquè el seu perfil de persones cultes, amb credencials acadèmiques i aparença digna, no es correspon amb la imatge clàssica de l'obrer espellifat del segle XIX. I també perquè l'explotació la fan unes institucions que, malgrat girar milions de dòlars en els seus pressupostos i generar sucosos beneficis amb la inversió dels seus capitals, estan exemptes de pagar impostos pel fet de gaudir de la categoria d'organitzacions no lucratives.

Des d'una perspectiva econòmica, la crisi de les humanitats té molt mala solució, atrapades com estan per la pinça d'un gradual desclassament al si de les institucions, on el rendiment tendeix cada cop més a quantificar-se en forma de ràtios de matrícula, i del deteriorament de les sortides professionals, que agreuja la ja baixa correlació cost/benefici, més baixa com més alta és la titulació, de manera que un doctorat en humanitats, amb una mitjana de dotze anys d'estudis universitaris, pot haver sacrificat una part molt gran de la seva vida laboral per obtenir un diploma que, en molts casos, condueix a una feina mal remunerada i d'escassa correspondència amb la seva especialització.

No hi cap dubte que les universitats han creat un sistema dual, amb una classe professoral minvant i una classe creixent d'adjunts amb molt poques possibilitats de trobar feina adient als seus estudis dins l'empresa privada i, per tant, captiva de les institucions on s'han format. Aquesta és la realitat, però s'equivoquen els qui,

com Kevin Birmingham, en el seu discurs d'acceptació del premi Truman Capote, acusen la minoria de professors titulars de ser còmplices d'aquesta situació, i encara arriben a insinuar que en són la causa. Segons aquesta lògica, els privilegis de la titularitat els paguen els contractats amb la seva explotació. És una tesi no sols errònia, sinó deletèria per a les mateixes humanitats. Errònia, perquè la reconversió de places estables en contractacions s'ha produït en un període en què les universitats han destinat quantiosos recursos a la planta física, amb especial atenció a les instal·lacions esportives i les residències, han expandit el personal administratiu exponencialment i han elevat els salaris dels administradors d'una manera desproporcionada a l'increment salarial del professorat, que en general s'ha estancat durant anys. I encara cal tenir en compte que el desclassament del personal docent ha afectat desproporcionadament les humanitats i pràcticament no es produeix a les disciplines de tipus vocacional o aplicat. La reconversió no s'ha fet, doncs, per necessitat imperiosa, sinó de manera selectiva i seguint la pauta empresarial de maximització dels beneficis. O si es prefereix, s'ha fet una redistribució de recursos extremament dolosa per a les humanitats. Si aquestes i no unes altres disciplines han estat el cap de turc de la competitivitat financera d'aquestes empreses anomenades universitats, la raó és que en elles no hi ha una correlació entre investigació i ingressos, com sí existeix en les ciències. I tampoc no són una àrea que rebí l'atenció dels benefactors o de les fundacions, més atentes a associar el seu nom a projectes ostentosos: un estadi de futbol, un auditori, un museu.

En humanitats, la recerca ha esdevingut supèrflua, amb el resultat que s'ha iniciat el desmantellament d'aquest concepte en relació a aquestes disciplines, reduint-les a tasques pedagògiques com més va més oneroses. I en la mesura que aquestes tasques es concentren en el grau inferior del currículum, les compleixen persones de perfil professional modest o els mateixos estudiants de postgrau que les universitats recluten sovint en excés de la demanda del mercat acadèmic. Els uns i els altres forneixen la instrucció *low-cost* que

tant agrada als administradors. Ara bé, culpar els professors d'aquesta tendència equival a llençar el nadó amb l'aigua bruta. El que encara queda de vida disciplinària en els departaments d'humanitats hi és per la resistència a sacrificar del tot el concepte de disciplina i rebaixar l'exigència intel·lectual, vinculada a la recerca. Si algun dia les administracions arriben a la conclusió que poden prescindir de les humanitats sense repercussions negatives per a la imatge institucional, s'haurà consumat la proletarització dels humanistes. El resultat serà la desprofessionalització d'aquestes branques del coneixement, que quedaran reservades, com en el passat, a persones de mitjans independents o que les practiquin en el seu lleure.

Hi ha, doncs, raons econòmiques per a la crisi. Especialment a les universitats públiques, les retallades decretades pels estats s'han fet a les costelles de les humanitats. Les administracions universitàries han compensat el dèficit pressupostari apujant el cost de les matrícules, la qual cosa els ha incentivat a ampliar la base d'estudiants de pregrau, que són (via l'endeutament) la vaca a munyir i alhora un públic intel·lectualment menys exigent que el dels estudiants de postgrau. El creixent desequilibri en favor dels estudis de primer cicle són causa directa de la reducció de places titulars i l'estancament dels salaris, situació que, fomentant la disparitat entre les humanitats i les altres disciplines, estronca les vocacions.

A part de la divergència cada cop més gran entre el rendiment salarial de les disciplines humanístiques i el de les carreres tecnològiques, vocacionals (dret, medicina) o de finances, s'ha de reconèixer el mal causat a les humanitats per la politització. En esdevenir un placebo per a la revolució inviable, les humanitats han acabat sent percebudes com formes d'adoctrinament. Aquesta percepció no és d'ahir. El valor de la inversió en una carrera humanística començà a qüestionar-se als anys vuitanta del segle passat. Aquest fou el primer avís important de la crisi en generar desconfiança envers la legitimitat de les disciplines humanístiques entre els professionals. Tot i que en aquell moment la crisi d'ansietat semblava prematura, els afectats l'ampliaren constituint-la en matèria d'abrandada refle-

xió. Així, contribuïren a la percepció d'un problema que no existia per a la societat. En aquell moment ningú no demanava que les humanitats es justificassin i discutir-ne la legitimació posà en relleu el problema de la seva definició i revelà la manca de consens sobre què eren i per a què servien.

La incapacitat de presentar un paradigma comú afeblí unes disciplines que apareixien fragmentades internament. Aquesta crisi de confiança coincidí amb el final de l'etapa expansiva iniciada en acabar-se la Segona Guerra Mundial. En els trenta anys posteriors a la guerra, el nombre de matrícules de grau augmentà un 500% i el de postgrau un 900%. Als anys seixanta es doblaren les matrícules de grau i es triplicaren el nombre de doctorats atorgats cada any. Durant la Guerra Freda, els Estats Units havien descobert la importància de competir en l'àmbit del coneixement. Aquesta revolució educativa impulsà la creació d'un gran nombre de *colleges* i d'universitats i una contractació sense precedents de nous professors (als anys seixanta es van contractar més professors que en els 325 anys anteriors) (Louis Menand, *The Marketplace of Ideas*, ps. 64-65). Amb la recessió posterior a la Guerra del Vietnam i la reducció de la població en edat d'estudis superiors, el creixement universitari es va estancar i els títols acadèmics van perdre valor. Alhora, va començar la davallada de llicenciatures en arts liberals. Això es va traduir en una crisi econòmica, sobretot per als *colleges* que s'hi especialitzaven, i de retop per a les humanitats, que són una part central del currículum d'aquestes institucions. De mitjan anys vuitanta a mitjan dels noranta, als Estats Units, les matrícules es van incrementar en dos milions, però cap ni una d'aquestes noves matrícules no corresponia a un estudiant de raça blanca nascut als Estats Units. Aquesta fou l'època de la diversificació dels campus americans. L'any 1998, el 18% del professorat contractat abans del 1985 eren dones i l'11% era hispànic o de raça diferent de la blanca. En canvi, dels contractats després del 1985, el 40% eren dones i el 18% persones no de raça blanca. L'estadística no inclou el personal contractat a temps parcial, on la proporció de dones és molt més

gran (Menand, ps. 70-1). Aquests canvis demogràfics coincidien en el temps amb les crítiques de radicalització i d'elitisme dirigides contra les universitats. Les dècades dels vuitanta i els noranta foren el període de les anomenades *guerres culturals*, que han acabat tenint expressió política real en les eleccions a la presidència dels Estats Units al novembre del 2016, amb la divisió del vot, a grans trets, entre unes elits amb educació universitària i racialment diverses i una població més homogènia i amb menys estudis.

Durant aquell període que començà als anys vuitanta, la universitat, per raons socials però també econòmiques, es feu ressò de les demandes de diversificació que pressionaven des de la dècada anterior. Des d'aleshores, el mot *diversitat* es convertí en lema i clau de volta de la legitimació social de les universitats. Això ho saben els aspirants que infal·liblement destaquen el que creuen que poden aportar a la diversitat com a argument per guanyar la cursa d'admissió a la universitat. Al seu torn, la diversificació dels estudiants i del personal docent pressionà els programes d'estudi i els enfocaments teòrics, especialment en les humanitats. En lloc d'un currículum comú basat en el llegat cultural occidental, fins llavors considerat propi dels Estats Units, s'imposà una progressiva fragmentació de les matèries, i es posà en qüestió, sovint de manera retòricament violenta, la legitimitat de les posicions que fins llavors regien les disciplines i les metodologies. Les idees d'objectivitat, de coneixement desinteressat basat en fets, de cànon, de valors universals, foren arraconades en favor de les idees de perspectiva, de biaix, d'interpretació (potencialment infinita) i de poder. L'escepticisme i la subversió (un altre mot molt en voga), la contingència i la representació envairen les humanitats, especialment les disciplines considerades *toves*, com la literatura. Un assaig polèmic d'aquella època, "Hi ha algun text en aquesta classe?", de Stanley Fish, era, ja en el títol, una declaració de principis. No, deia Fish, no hi ha cap text com a objecte determinable, sinó interpretacions diverses, regides per comunitats interpretatives. Ras i curt, tants caps, tants barrets.

Aquesta postura, articulada en un llenguatge sofisticat i sovint

impenetrable pels mortals comuns, esdevingué el cavall de Troia amb què l'atac al concepte de disciplina penetrà altres camps definits per l'ús del llenguatge: història, antropologia, també el dret, fins al punt que la teoria literària arribà a creure's la matriu metodològica de les altres disciplines *toves*, com les matemàtiques són la matriu de les ciències *dures*. Irònicament, l'autocomplaença coincidia amb la davallada de l'interès per aquestes especialitats, accelerada per la sensació d'irrellevància i fins i tot de frau intel·lectual (posat de relleu per l'afer Sokal) produïda en els llecs per l'esoterisme d'unes elucubracions sense fonament fora d'elles mateixes. Gairebé simultàniament, els anomenats estudis culturals obrien un altre front a l'assetjament de les disciplines tradicionals. Transposant la denúncia marxista de la cultura com a arma ideològica de la classe dominant, els estudis culturals afegiren tota mena de causes a la nòmina de les "subjectivitats" suprimides o excloses pel marc disciplinari, la frontera del qual era "patrullada" pels adherents del sistema, que calia denunciar. Així, les humanitats, especialment la literatura, es van enfonsar entre idees contradictòries, però aliades contra l'enemic comú. D'una banda, la idea desconstructiva que el text es desfà en una interpretació inexhaurible sense final ni possible validació exterior, i de l'altra, que les obres literàries són sistemes de representació (o en formen part) que mantenen les relacions de poder, les estructures econòmiques i les determinacions polítiques de la seva època. Així, doncs, l'estudi de les obres esdevé una marrada per descobrir allò que, o es postula dogmàticament (el capitalisme, el patriarcat, l'imperialisme, la dominació) o s'estudia amb més rigor a les disciplines pertinents: història, economia, ciències polítiques.

Convé remarcar que cap d'aquestes reconversions no era aliena als estudis literaris. Totes dues van créixer dintre de la disciplina per hipertròfia d'aspectes que li eren inherents. D'una banda, la tradició analítica procedent de l'hermenèutica i del New Criticism; de l'altra, el corrent d'anàlisi historicista propi de les ciències de l'esperit del segle XIX. Un fort impuls al qüestionament dels models disciplinaris anteriors l'aportà la sociologia del coneixement i més

concretament els estudis sobre el context polític i institucional de les ciències. En aquest àmbit fou decisiu el llibre de Thomas Kuhn, *L'estructura de les revolucions científiques*, on s'exposa la dialèctica del canvi de model a les ciències. Sense proposar-s'ho, aquest llibre ajudà a criticar i eventualment desplaçar de la centralitat la premissa d'una vàlua objectivament determinable i universalment assumible de la cultura. I sorgiren les alternatives polítiques a uns estudis volgudament (i segons els seus crítics, falsament) apolítics. Fou l'hora dels estudis postcolonials, del feminisme, del marxisme, de la teoria *queer*. Aquests estudis es fixaren com a objectiu avançar les causes que constituïen el seu objecte d'estudi. I la teoria esdevingué una forma de militància.

Inaugurats sota la imatge de moviments antidisciplinaris, és a dir, de procediments antagònics a les estructures de les disciplines, aquells estudis tenien per objectiu la conquesta de l'espai universitari, culpable, segons els seus partidaris, d'excloure àrees de coneixement per raons essencialment polítiques. El que passà després és una història clàssica: a força d'ofendre i d'acovardir els defensors de les disciplines tradicionals (un cas famós és el d'Allan Bloom, l'autor d'*El tancament de la ment americana*), els iconoclastes es van fer els amos de la ciutadella que havien volgut arrasar. Es van apoderar dels departaments, però no pogueren bastir una disciplina, ja que, primer, la dispersió d'interessos era massa gran, i segon, perquè qualsevol intent de reconstruir un espai normatiu hauria topat amb la lògica de l'antidisciplinarietat. Restaven dues possibilitats: la metadisciplinarietat, o sigui, la reflexió sobre la disciplina com a maniobra per distanciar-se'n sense tallar les amarres institucionals, i la interdisciplinarietat, un eclecticisme de matèries i metodologies, que amb la promesa d'innovació i productivitat serveix a les administracions per eliminar places i consolidar departaments amb el pretext de connectar les disciplines. La interdisciplinarietat, que pot donar resultats francament interessants, s'ha cobrat no poques víctimes a compte de la superficialitat, l'esnobisme o la frivolitat. És molt agosarat proclamar-se expert en múltiples disciplines i no

caure en la trivialitat o la pura desinformació. I l'espectacle de professors de literatura escrivint sobre dret, musicologia o el canvi climàtic fa la impressió de fugitiu d'una disciplina que ha perdut la seva legitimitat. La manca de rigor amenaça d'estendre's a la mateixa disciplina de referència, que segueix sent la literatura, si més no a efectes de situació administrativa. I com que la interdisciplinarietat no pressuposa acreditació en diverses disciplines, les connexions sol dictar-les el caprici. Una conseqüència d'aquest subjectivisme ha estat l'enorme augment de l'oferta d'assignatures, sense que això suposi, ans al contrari, un increment proporcional de les matrícules. I encara una altra conseqüència és que a l'explosió de l'oferta correspon la dissolució del cos troncal de les disciplines, reduït en molts programes a un esquelet jivaritzat, que no assegura l'aprenentatge ordenat i uniforme de les matèries. A l'especialització de les assignatures ofertes a l'albir d'interessos del moment, sovint amb reclams de tipus publicitari o fins i tot d'un populisme descarnat, no correspon una preparació general que aporti el context i els instruments per situar i aprofundir els temes proposats a les assignatures electives. La proliferació d'aquestes assignatures sense progressió i fins i tot sense relació entre elles és un símptoma clar de la indefinició de la disciplina.

Malgrat ser una de les sortides de l'antidisciplinarietat i proposar-se com una solució als problemes percebuts de les disciplines, la interdisciplinarietat no és cap revolució en ella mateixa. Com queda dit, pot ser una eina administrativa per mantenir l'organització interna de les humanitats en l'actual tendència a la contracció. D'altra banda, s'ha anat tan lluny en el desmantellament de les disciplines humanístiques, especialment les relacionades amb la literatura, que és difícil creure en la possibilitat de recuperar el sentit rigorós de disciplina i la confiança en unes tècniques culturals socialment útils. L'eclecticisme ha arribat per quedar-s'hi, i encara està per veure si aquesta serà la darrera trinxera de les humanitats angoixades per la seva legitimitat. Així ho creu Menand, amb optimisme no verificable, quan afirma que el servei de les humanitats pot ser justament

escenificar la crisi de legitimació institucional que necessita la universitat per renovar-se. L'escepticisme incorporat com a forma distintiva d'unes disciplines que es qüestionen sistemàticament esdevé ell mateix una manera de produir coneixement. Però, al capdavall, no és segur que l'escepticisme sigui la nota dominant d'unes disciplines que, en qüestionar-se els seus principis constitutius, han instaurat dogmes tant o més inflexibles que els d'una cultura objectiva i universal. Ni és segur que n'hi hagi prou de cridar l'atenció sobre els límits disciplinaris (la fàcil denúncia d'unes o altres exclusions de qualsevol marc interpretatiu) per refer la confiança d'un alumnat (i d'una societat) que espera rebre del seu pas per les institucions de coneixement el domini d'alguna tècnica socialment útil, fins i tot quan aquesta tècnica s'adreça al llegat immaterial de la societat i a l'experiència subjectiva d'aquest llegat.